

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI
FACULTATEA DE SOCIOLOGIE ȘI ASISTENȚĂ SOCIALĂ
ȘCOALA DOCTORALĂ DE SOCIOLOGIE

Circulația grijii și solidaritate intergenerațională. Legături familiale
transnaționale în contextul emigrației din România

Rezumat

DOCTORAND

IONUȚ FÖLDES

COORDONATOR ȘTIINȚIFIC

PROF. UNIV. DR. CORNELIA MUREȘAN

CLUJ-NAPOCA

2020

Cuprins

INTRODUCERE	10
1. PERSPECTIVE TEORETICE DESPRE FAMILIE ȘI RELAȚII INTERGENERAȚIONALE	19
INTRODUCERE	19
RELAȚII INTERGENERAȚIONALE, STAT, ECONOMIE ȘI NORME SOCIALE	21
<i>Despre economia morală.....</i>	<i>21</i>
<i>De la relații de schimb la reciprocitate și suport mutual</i>	<i>25</i>
<i>Implicarea statului bunăstării și regimuri familiale</i>	<i>28</i>
<i>Solidaritate și conflict intergenerațional.....</i>	<i>32</i>
ISTORIA FAMILIALĂ, BIOGRAFII PERSONALE ȘI PRACTICI FAMILIALE	38
<i>Perspectiva cursului vieții în analiza relațiilor de familie</i>	<i>38</i>
<i>Habitus, familie și relații familiale</i>	<i>40</i>
<i>Responsabilități familiale și aranjamente negociate.....</i>	<i>42</i>
<i>Practici familiale.....</i>	<i>44</i>
<i>Rețelele personale și capital social.....</i>	<i>48</i>
TRANSNAȚIONALISM ȘI FAMILII MULTI-SITUATE SPAȚIAL	52
<i>Transnaționalismul.....</i>	<i>51</i>
<i>Familia transnațională.....</i>	<i>53</i>
<i>Circulația sprijinului și a îngrijirii.....</i>	<i>56</i>
<i>Inovarea și reproducerea practicilor familiale în context transnațional.....</i>	<i>58</i>
2. RELAȚIONARE FAMILIALĂ ÎN CONTEXT TRANSNAȚIONAL ȘI FACTORI DETERMINANȚI	61
INTRODUCERE	61
TIPOLOGII ALE PRACTICILOR FAMILIALE DINTRE GENERAȚII.....	62
VIAȚĂ TRANSNAȚIONALĂ ȘI PRACTICI DE FAMILIE	67
<i>Gestionarea relațiilor familiale la distanță</i>	<i>67</i>
<i>Vizitele transnaționale. Semnificații și tipuri de sprijin</i>	<i>71</i>
<i>Sprijinul intergenerațional oferit la distanță.....</i>	<i>75</i>
FACTORI DETERMINANȚI PENTRU PRACTICILE FAMILIALE DINTRE GENERAȚII.....	77
INEGALITĂȚI DE GEN	79
3. FRECVENȚA ȘI VARIETATEA PRACTICILOR FAMILIILOR TRANSNAȚIONALE ROMÂNEȘTI.....	85
INTRODUCERE	85
ÎNTREBĂRI DE CERCETARE	86

SURSA DATELOR ȘI METODOLOGIE.....	78
<i>Eșantionul.....</i>	<i>88</i>
<i>Chestionarul</i>	<i>89</i>
<i>Măsuri ale solidarității intergeneraționale utilizate în anchetă</i>	<i>90</i>
REZULTATE	92
<i>Tipul și frecvența contactului transnațional</i>	<i>92</i>
<i>Sprrijinul practic oferit în contextul vizitelor transnaționale.....</i>	<i>96</i>
<i>Forme de sprijin intergenerațional care nu necesită prezență fizică</i>	<i>98</i>
DISCUȚII ȘI CONCLUZII	102
4. FORME DE SOLIDARITATE FAMILIALĂ ÎN CONTEXT TRANȘNAȚIONAL	105
INTRODUCERE	105
PREZENTAREA LITERATURII ȘI A IPOTEZELOR DE CERCETARE	107
DATE ȘI METODOLOGIE	109
IDENTIFICAREA CLASELOR LATENTE.....	112
FACTORI EXPLICATIVI PENTRU TIPURILE DE SOLIDARITATE FAMILIALĂ	115
DISCUȚIE ASUPRA REZULTATELOR	120
CONCLUZII.....	121
5. REMITERI, SOLIDARITATE ȘI ISTORIC FAMILIAL.....	123
INTRODUCERE	123
PERSPECTIVE TEORETICE ȘI IPOTEZELE DE CERCETARE	124
SURSA DATELOR ȘI METODOLOGIE	127
DESCRIEREA CARACTERISTICILOR PERSOANELOR ȘI A SOLIDARITĂȚII INTERGENERAȚIONALE.....	129
EXPLICAREA SUPTULUI FINANCIAR TRANȘNAȚIONAL. ANALIZA MULTIVARIATĂ A RELAȚIILOR DE FAMILIE	131
DISCUȚIE ASUPRA REZULTATELOR	138
CONCLUZII.....	139
6. DISCUȚII FINALE ȘI CONCLUZII	142
IMPLICAȚIILE PUBLICE ALE SOLIDARITĂȚII INTERGENERAȚIONALE.....	146
BIBLIOGRAFIE	149
ANEXA 1	166
ANEXA 2	168
ANEXA 3	170

Cuvinte cheie: familii transnaționale, circulația grijii, solidaritate intergenerațională, practici familiale, remiteri, structuri latente.

Rezumat:

Studiul de față își îndreaptă atenția asupra relațiilor sociale din cadrul grupurilor extinse de rudenie, și în mod specific, asupra relațiilor dintre părinții vârstnici și copiii adulți. Datele empirice folosite în această lucrare au fost colectate în cadrul anchetei intitulată „Solidaritatea intergenerațională în contextul migrației pentru muncă în străinătate. Situația vârstnicilor rămași acasă”. Cercetarea de teren a avut loc în perioada iunie-decembrie 2016, pe un eșantion național cuprinzând persoane cu vârsta de 60 de ani și peste care aveau la momentul respectiv cel puțin un copil adult plecat în străinătate. Obiectivul general al proiectului de cercetare a fost acela de a investiga empiric situația persoanelor în vârstă care locuiesc în România și ale căror copil/copii au emigrat pentru a munci în străinătate. În acest context, s-a dorit studierea modului în care se manifestă transnațional solidaritatea intergenerațională, ținând cont de nevoile de îngrijire și sprijin ale părinților non-migranți.

Perspectiva intergenerațională a relațiilor de familie abordată în cadrul lucrării apare ca răspuns la schimbările demografice cu care România se confruntă în ultimele decade. Desigur, aceste schimbări nu sunt specifice doar țării noastre. România, alături de majoritatea celorlalte state Europene, cunoaște un trend de creștere a populației vârstnice și o scădere a celei tinere. Creșterea speranței de viață și fertilitatea aflată sub nivelul înlocuirii generațiilor sunt factori generatori pentru apariția și accentuarea fenomenului de îmbătrânire demografică. Efectele îmbătrânirii sunt vizibile și asupra constelației familiale. Scăderea numărului membrilor din aceeași generație și creșterea numărului de generații succesive dau o formă verticală familiei. Unul dintre rezultatele acestui trend este creșterea oportunității unor relații familiale intergeneraționale de lungă durată.

Pe lângă fertilitatea scăzută și creșterea speranței de viață, un alt fenomen demografic extrem de vizibil în contextul românesc este migrația internațională. Țara noastră se remarcă la nivel european prin ponderea ridicată a numărului de persoane emigrante din totalul populației oficiale. Contextul social și economic românesc de după anul 1989 a contribuit semnificativ la emigrarea în masă a Românilor. Pe de o parte, politicile neoliberale din perioada de tranziție la economia de piață au condus la o creștere a inegalităților sociale și a riscului de sărăcire. Pe de altă parte, înlesnirea condițiilor impuse pentru trecerea granițelor naționale, accesul la piața de muncă mai bine plătită de peste hotare, aderarea României la Uniunea Europeană și dezvoltarea infrastructurilor de transport la mare distanță au ajutat la crearea unui câmp social de tip transnațional din ce în ce mai bine articulat.

În perioada actuală, România se situează în topul țărilor de origine a migrației înspre Vest, fiind unul dintre cele mai importate coridoare de mobilitate internațională a indivizilor în Europa.

Abordarea analitică folosită în această lucrare are în vedere mai multe elemente: structură socială, capacități, oportunități și nevoi personale, precum și alegere individuală. Astfel, relațiile intergeneraționale, de familie, sunt interpretate ca rezultat al acțiunii individuale în relație cu ceilalți, și care se află sub influența caracteristicilor personale și a structurilor sociale mai largi. Consider că structurile sociale influențează configurația familială și setul de nevoi și oportunități ale tuturor actorilor implicați în relațiile mutuale de sprijin intergenerațional. Având în vedere dimensiunea emoțională și sentimentală care leagă membrii familiei, voi aduce în discuție variatele forme de interacțiune care joacă un rol esențial în menținerea acestor tipuri de conexiuni și forme de atașament. Implicațiile pe care le are trecutul familial și solidaritatea intergenerațională pe parcursul vieții de familie, de asemenea, nu sunt neglijate.

Lucrarea cuprinde șase capitole, dintre care două teoretice, trei destinate prezentării rezultatelor cercetării și un capitol dedicat concluziilor finale. În introducere este deschisă o discuție despre importanța studierii relațiilor intergeneraționale de familie în România fiind oferite principalele argumente ale lucrării de față. Primul capitol prezintă pe larg literatura de specialitate care vine în sprijinul argumentelor enunțate în introducere. Conceptele descrise în prima parte a capitolului care merită a fi menționate sunt economia morală, reciprocitate, solidaritate intergenerațională, conflict și ambivalență intergenerațională. Cea de a doua secțiune a capitolului se detașează ușor de structuralism și introduce alte perspective critice care îmbină poziții paradigmatiche diferite. Menționez aici filiera teoretică a analizei cursului vieții, contribuțiile teoretice ale lui Bourdieu despre falsa opoziție dintre obiectivitate și subiectivitate, acțiune socială, practici familiale și rețele personale. Aceste perspective teoretice încrucișează (sau critică limitarea la doar una dintre ele) elemente din gândirea socială de tip structuralist critic și interacționismul simbolic. Ultima secțiune a primului capitol își îndreaptă atenția către „noua” literatură despre transnaționalism și familii transnaționale. Atât studiile cantitative care includ eșantioane de persoane care trăiesc experiența migrației, cât și studiile etnografice situate multi-spațial, completează studiile clasice, propunând noi concepte și un aparat teoretic adaptat contextului contemporan caracterizat (și) prin mobilitatea intensă transfrontalieră.

Cel de al doilea capitol al lucrării se rezumă la prezentarea rezultatelor multiplelor studii calitative și cantitative despre familiile transnaționale. Acesta are ca scop oferirea unor repere empirice care să ghideze propriul demers analitic și să ofere o cunoaștere a priori pentru interpretarea rezultatelor. Capitolul trei deschide primele discuții pe baza datelor empirice și descrie pe larg sursa datelor, tehnica de eșantionare și instrumentul folosit în demersul de culegere a datelor. Pentru

analiza descriptivă capitolul este ghidat de o serie de întrebări de cercetare care explorează caracteristicile relațiilor intergeneraționale ale familiilor transnaționale românești. Principalele rezultate scot în evidență diversitatea tipurilor de practici familiale transnaționale și variația frecvenței acestora. În acord cu literatura de specialitate, datele arată caracterul bidirecțional al formelor de implicare în vederea menținerii relațiilor familiale. Atât copiii adulți emigranți cât și părinții rămași acasă oferă sprijin transnațional în contextul vizitelor sau de la distanță. Formele de interacțiune directă variază de la coprezența fizică la cea virtuală și, uneori, presupun schimburi de suport practic sau material.

Al patrulea capitol are ca obiective identificarea unor structuri latente, plecând de la practicile familiale transnaționale și explicarea acestora ținând cont de o serie de factori. Rezultatele au la bază analize statistice complexe, de tipul analizei claselor latente sau analizei de regresie pentru variabile dependente binare. Acestea oferă înțelegeri despre modul în care practicile familiale formează tipuri specifice de relații transnaționale și ajută la identificarea factorilor care explică variația solidarității intergeneraționale. Au fost obținute trei clase latente care evidențiază încă odată caracterul multidirecțional și asimetric al relațiilor de sprijin intergenerațional, dar și importanța contactului fizic sau mediat tehnologic pentru menținerea coeziunii familiale în contextul vieții transnaționale. Inspirat din literatura de specialitate, am numit tipurile de relații transnaționale rezultate în urma analizei claselor latente ca solidaritate armonioasă ascendentă, solidaritate de contact și solidaritate armonioasă descendentă. Pentru analiza factorilor care explică tipurile de relații intergeneraționale au fost folosite variabile despre practicile familiale anterioare migrației și itemi care măsoară structurile de nevoi și oportunități. Analizele de regresie prezentate în acest capitol au arătat o consecvență în timp a tipurilor de practici familiale. Chiar dacă normele familiale, genul sau structurile de nevoi și oportunități influențează semnificativ configurația relației intergeneraționale, istoria familială reprezintă un indicator explicativ mai puternic din punct de vedere statistic.

Capitol cinci oferă o analiză extinsă a remiterilor. Aici se face distincția dintre remiterile în bani și remiterile în bunuri pe care copilul adult le oferă părinților non-migranți din România. Studiul prezentat în această secțiune a lucrării se distinge de alte cercetări anterioare despre remiterile emigranților în țara de origine prin faptul că poziționează transferurile de bani și bunuri de peste granițe în zona de studiu a solidarității intergeneraționale și a circuitului de sprijin familial. Analiza remiterilor într-un capitol distinct are ca motiv evidențierea faptului că sprijinul material nu este doar un răspuns la nevoile celor rămași în țara de origine, ci este o parte componentă a unui set complex de interdependențe. Rezultatele arată că cele două forme de remiteri, în bani și în bunuri, poartă semnificații distincte. Comparativ cu remiterile constând în bunuri, remiterile în bani sunt în mai mare măsură condiționate de structurile de nevoie și oportunități ale celor implicați. Sprijinul monetar este

unidirecțional și este de obicei oferit de copilul adult emigrant, iar transferurile de bunuri sunt inițiate atât de părinți cât și de copiii adulți. Și de această dată, existența și regularitatea beneficiii de sprijin material din străinătate este puternic determinată de istoria familială și de o îmbinare dintre structurile de oportunități și nevoi ale actorilor implicați.